

30 літ, – це боротьба і підготовка до боротьби. Чи як сказала сама письменниця, – “ми або воювали, або готувались до війни. Якщо придивитися – й далі думаємо по-військовому. Вдома, на вулиці. Тому в нас так дешево вартує людська душа. Усе, як на війні”.

Нічого не змінилося. Ми воюємо, ми виживаємо, ми пристосовуємося до сучасних подій і готуємося до нової війни. Література, мистецтво в цілому, не можуть стримати цього апокаліптичного передсмертного ризику Людини. “Великі книги валяються під ногами”. Винен процес. Процес – виживання, і він тягнеться, для кого день, для кого – кілька десятків років. “З’їдач хліба” перемагає людину мислячу. Трагедія – очищує одиничні душі і вводить в летаргійний стан мільйони.

Документалістика Світлани Алексієвич – реквієм Людині, яка потрапляє в пастку спільного проживання і, переважно, знаходить “крайнього” в усіх бідах виживання всіх, лише не себе.

На завершення розмови про структуру книжки. Упорядник, сиріч, Степан Хороб, підійшов відповідально. Маємо у книзі виступи Світлани Алексієвич, в тому числі і Нобелівську промову. Фрагменти зі всіх книжок і витяги з критичних оцінок її творчості, перекладені з білоруської та російської мов Степаном Хоробом і Лесею Лисенко. А ще ілюстративний матеріал додає повноти і ваги сій книжці.

Світлана Алексієвич готує наступну книжку про кохання і старість. Себто вона знову відтворює сакральні сюжети. Вони давно проговорені і прописані, але її вміння індивідуалізувати історію малої людини, надаючи саме “тієї” інтонації, витворює з Алексієвич біблійного автора. Навіть тоді, коли сам біблійний контекст ми забули і сприймаємо його як голлівудський блокбастер чи пропагандистське москальське “рускомірне” кіно.

Р. С. Коли минулого травня вмирала моя мама, – а я з тих придуркуватих, які виговорюють усе, аби не сказати найголовнішого, – то просила, аби я не розказував про її вмирання, а заповідала мені витворити її історію Життя.

Витворити те, чим все своє літературне життя займається Світлана Алексієвич.

АНТОНІВ ВОГОНЬ

Такий далекий травень 1997-го, коли після презентації книжки прози Андруховича в обласній бібліотеці, до нас зі Степаном Процюком підійшов високий світолорусий бородатий чоловік, який назвався Антоном Морговським (1957-2001). Він сказав, що незабаром виходить його новий роман, і він хотів би, аби ми були на його презентації.

Книжка вийшла восени – роман «Фіфті-фіфті». Мені роман не сподобався. Про це я й сказав на презентації. Антон вислухав спокійно,

з якимись моментами погоджувався, а про якісь просто сказав: «*Ще поговоримо*».

Вже пізніше, й не від Антона, я дізнався, що цей роман писався в екстремальних для Антона умовах. Він осліп, лікувався в Польщі, й писав через трафарет, аби лиш не збожеволіти.

Я прочитав усі його повісті і романи. Напевне, за винятком перших книг «*І тоді я прийду...*» (1983), «*Свято білої сорочки*» (1989), а також повісті «*Смерть у золотих пісках*». До деяких з повістей і романів мав безпосередній стосунок.

Так, повість «*Тінь птеродактиля*» (надрукована 1992 в журналі «*Березіль*») цікава тим, що я опосередковано став прототипом головного героя. Антон мені це казав сам. Прочитавши її – читач зрозуміє, про що йдеться. Особливо, коли знає мій “пунктик” майже *судівський*: говорити правду, одну лиш правду. Смішно і не смішно. Але щось в тому є.

Що стосується останнього роману Антона «*Інший*», то тему для написання підказав я. Це була весна 2001 року, Антон лежав у лікарні після чергової спроби самогубства, – довгі роки він хворів на цукровий діабет (в народі хворобу називають “*антонів вогонь*”), хвороба приймала все загрозливіші форми, і Антон, в якийсь із моментів втомившись від боротьби, просто прийняв величезну кількість інсуліну. В лікарні він був у жахливому стані, але мислив логічно і раціонально.

Ми прийшли втрьох – Степан Процюк. Олег Криштопа і я. “*Все, хлопці, – сказав Антон, – я свою письменницьку програму виконав. Більше не знаю, про що писати*”. І тут у мене вирвалося: “*Пиши про людину, яка вмирає*”. Чому так вирвалося? Треба знати наші з Антоном стосунки і бесіди. Це був сильний і мужній чоловік. Ми не загортали в папірці розмови про літературу, і коли мені не подобалося щось у його писаннях, я відкрито йому це казав. Так само відверто говорив зі мною Антон про мої критичні опуси. Антон уважно глянув на мене і побачивши, що я не жартую, відповів: “*Про це вже писали інші*”. “*І що з того, – заперечив я. – У кожного свій досвід*”...

Був ще один аргумент мого перманентного конфлікту-діалогу з Антоном, якого я йому теж наводив: “*Якби ти був здоровий, ти б ніколи вже не писав, а нас на поріг хати не пускав*”. Антон промовчав, лише кинув фразу: “*Ти помиляєшся*”. Нині знаю, що я був зарадикальний. Мені пощастило, що в Антона витримка і поведінка були чоловічими.

24 грудня 2001 року Антон зателефонував мені додому і сказав: “*Євгене, я Твоє замовлення виконав. Тільки-но поставив крапку в романі*”. Домовилися, що я повернуся з села, зателефоную і він дасть мені рукопис для прочитання. Ще просив мене допомогти надрукувати повість «*Тінь птеродактиля*». Я відповів, що спробую, а потім зателефонував і повідомив, що домовився із Володимиром Науменком, він візьме повість у журнал.

29 грудня увечері мені зателефонував Степан Процюк і повідомив, що хвилини десять тому у лікарні помер Антон Морговський. Прощалися ми 31 грудня, з будинку трауру гріб виносили Степан Процюк, я, Олег Криштопа і Тарас Прохасько. Машиною Антона повезли на малу батьківщину, містечко Первомайське на Житомирщині, де й він похований.

Ще декілька років після смерті його молодший брат Віктор скликав нас на поминальні обіди на річницю смерті Антона. І Вікторова дружина розповіла хвилюючий епізод: коли вони влітку приїхали вперше на могилу Антона, то зі здивуванням побачили, що біля дерев'яного хреста якась пташка спорудила гніздо і вивела пташенят.

З Антоном у мене склалися непрості стосунки. Я не кажу, що він мене любив, а я йому симпатизував. Але я розумів, попри свою спадкову запеклість, що в особі Антона має українська література талановитого прозаїка, якого чомусь не знає. Цей стан інколи зачіпав і самого Антона. Пригадую, як одного разу сказав мені так з притиском: *“Нічого не розумію, що в цій літературі відбувається. Я – добротний прозаїк. Андрухович і Процюк такими не є. Чому про них говорять, про мене – ні”*. На що я відповів, що крім таланту, треба мати везіння і працювати на створення свого іміджу. А Степан одного разу мені сказав: *“Знаєш, виходив я від Антона, і раптом оглянувся. І таку в погляді побачив зневагу і ненависть, що аж мороз поза шкірою пішов”*. Таке сприйняття і такий настрій в Антона був хвилиний і викликаний тяжким фізичним станом.

Він пішов від дружини, винаймав квартиру, рідко спілкувався з десятирічним сином Елізаром. А в останній місяць жалівся Степанові і мені, що дружина не пускає сина до нього. Я не пхаюся у причини таких стосунків сімейних, але факт настільки промовистий, що оминати його в розмові про Антона – не можу. Коли Антон помирав, то останніми словами були: *“Еліа...Еліа...”*, і брат Віктор так і не знав, до кого звернені слова – до Бога чи до сина.

Влітку 2001 року ми з Антоном домовилися, що я напишу нарис про його творчість. Обумовили ціну роботи. Це була його вимога – все обумовити: *“Ми не є друзями, але ми колеги і партнери. Зрештою, на якісь речі творчі дивимося однаково”*, – таким був його аргумент. Нарису я не написав, але зате видав роман *«Інший»* в своїй редакції, бо Антон залишив лише чернетку з правками, які розбирав я; видав фрагменти *Щоденникових записів*, декілька оповідань з ненадрукованої збірки *«Лекція»*, і провів з ним розмову, яка виявилася останньою.

Листування Антона не збереглося. Брат Віктор казав, що є листування із ним, а це – родинне листування і до літератури стосунку не має. Щоденникові записи я переглядав уважно. Принаймні ті, які мені давав читати брат Віктор. Краще з тих матеріалів я відібрав, не забуваючи і про певні делікатні речі в оприлюдненні. Де сьогодні оригінали цих записів, – не знаю. Можливо, їх вже нема.

Минулого року я кинув клич писати спогади про Антона. Він вчився на українській філології Київського університету на межі 70-80-х років минулого століття. Але відгукнувся лише Дмитро Кремень, який у журналі «Перевал» (2017, ч. 3-4) подав короткий спомин про перебування Антона в Миколаєві, де він короткий час жив і працював після закінчення університету.

Антон із родини польських виселенців, що перебралися на Житомирщину в середині XIX століття після якогось із польських повстань. В середині 80-х був референтом відомого психотерапевта Віктора Кашпировського, про останнього навіть написав книжку «*Феномен Кашпировського*», яка вийшла польською мовою в 1990 році. Бібліотеки Антон не збирав. Книжок не зберігав. Навіть своїх. Що у нього було з книжок – словники. «*Прозаїк повинен постійно вчити мову*», – таким було його правило.

Про себе Антон говорив мало. Принаймні, мені говорив мало. Більше його знав Роман Киселюк, бо був період (1987-1997), коли Антон жив у Яремчі, збудувавши величезний будинок. Там тепер якась католицька місія. Займався бізнесом, починав із «*фінансових пірамід*», таких популярних на початку 90-х. Коли ми познайомилися, Антон був власником кількох маршруток-«*нежо*», які курсували по Франківську. Ми приходили до нього пити червоне вино, якого у нього було вдосталь, йому привозили його з Болгарії. Він його пив мало, з лікувальною метою. А хлопцям, які до нього вчащали, а це, крім Степана, мене, Івана Ципердюка й Олега Криштопи, були ще Сергій Борис і Святослав Кут, казав: «*Що ви бідними ходите. Гроші валяються під ногами. Зігніться й підніміть*». Крім вина, любив грати в карти. З нами грав хіба що «*в дурня*», а так у нього були постійні клієнти гри в покер. І ставки там були немалі.

Основна тема творів Антона Морговського – морально-етична. Він тонкий психолог і знавець людської душі. Його проза жорстка, моментами жорстока і відразлива. Інколи видається цинічним. Особливо, коли говорить про стосунки чоловіка і жінки. Тут теж є своя особливість, викликана невиліковною хворобою.

Колись я з ним сперечався про мову його роману «*Аве, Маріє, аве*» (видрукований окремою книжкою 2002 року). Я дорікав йому за вульгаризми, ненормативну лексику. Антон в запалі мені крикнув: «*Як ти можеш писати про книжки, коли ти не чуєш мови. Невже ти не розумієш, що всі мовні партії у моїх книжках викликані внутрішньою логікою і поведінкою персонажів, а не моїм психічним збоченням*». Ми тоді добре «*погиркалися*», але спілкувалися. І частіше телефонував він, а не я. Одна з причин, неймовірна самотність Антона. Одного разу він впав вночі в кімнаті і не міг порухатися, до ранку лежав на підлозі, аж поки не прийшла людина, яка доглядала його. Він добре промерз і розповідав нам з гіркою іронією: «*Знаєте, хлопці, що я тоді думав, лежачи*

голим на холодній підлозі? Як шкода, що навіть злодій не заліз у мою кімнату. Я би його попросив підвести мене до ліжка, а потім би дав йому гроші. Вони мені не допомагають”...

У запропонований том увійшли всі його повісті і романи, які друкувалися в журналах («Сучасність», «Кур’єр Кривбасу», «Березіль», «Перевал», «Кальміюс») і які не виходили окремим виданням. Тобто твори, які були фактично написані у франківський період життя Антона Морговського (1997-2001). Лише повторюємо збірку оповідань «Свято білої сорочки», вона вийшла наприкінці 80-х і загубилася у період розпаду совітської імперії. І роман «Фірона еси...» друкувався наприкінці 1996 року в журналі «Сучасність». Залишилася збірка оповідань «Лекція» і сатиричний роман «Максим Шпак пішов». Збірка датована 1989-1990-ми роками. Роман – серединою 80-х. Думаю, ще колись і ці твори підготую і видрукую. Бо в особі Антона Морговського ми маємо – маємо, а не мали – талановитого українського прозаїка, який все своє творче життя досліджував і описував феномен людської НЕЛЮБОВИ, залишаючись останнім великим українським трагіком кінця тисячоліття. Антонів вогонь ЛЮБОВИ і нині пече тих небайдужих, які знають ціну життя.

«НАРОДНИЙ РОМАН» ВІД ЯРОСЛАВА ТКАЧІВСЬКОГО

Спочатку про автора – Ярослав Ткачівський – поет, пісняр, прозаїк, публіцист, громадський діяч. Автор більше 30 книг. Лавреат декількох літературних премій. Заслужений працівник культури України. Головний редактор журналу «Перевал».

Дебютував збіркою духовної лірики «Воскесіння» (1995). Сьогодні маємо два романи, об’єднані під однією обкладинкою і однією назвою «Жертовний вогонь».

Це вже не перша прозова спроба. 2011 року вийшли дві книжки оповідань «Неділя всепрощення» і «Пісня на порозі раю». Ще через рік виходить окремим виданням повість «До моря їхали...».

Що імпонувало у цих книжках? Мова, вдале поєднання літературної мови і галицького діалекту; гумористична складова; увага до побутової деталі; домінування сюжетів з морально-етичним акцентуванням.

Нова книжка складається із двох романів «Навія» і «Монахія». Сюжет першого роману є традиційним для літератури: молода багачка Ганна хоче чарами приворожити до себе красивого парубка із сусіднього села. Ця тема так чи інакше зринає у «Землі» і «В неділю рано зілля копала...» Ольги Кобилянської, «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського, «Камінна душа» Гната Хоткевича.

Найближчими до нашого автора є книги прикарпатських письменниць Марії Дзюби «Укриті небом» і «Адамцьо» Оксани Кузів. Хоча